

УДК 351.82 + 316.334.41 + 37.017.2

Визначення ролі освіти в управлінні розвитком соціокультурного середовища

DETERMINING THE ROLE OF EDUCATION IN MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT

РИБКІНА Світлана – доктор філософії у галузі знань «Публічне управління та адміністрування», доцент кафедри публічного управління та права, комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49000, Україна

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1063-6462>

RYBKINA Svitlana – PhD in public administration, Associate Professor of Department of Public Administration and Law, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council, 70, Volodymyr Antonovych Str., Dnipro, 49006, Ukraine

Анотація. У статті визначені провідні питання управління розвитком соціокультурного середовища у сучасних умовах через вплив освітньої системи як платформи для формування спільних цінностей. Сучасний етап розвитку українського суспільства знаменується глибокими трансформаціями, що потребують нового підходу до управління соціокультурним середовищем. Освіта, як один із найважливіших елементів розвитку суспільного середовища, набуває особливої актуальності. Для досягнення мети дослідження було використано метод теоретичного аналізу та узагальнення, систематизації, порівняльний метод. Здійснено ретроспективний аналіз змін системи поглядів на формування соціокультурного середовища через етнологічні дослідження. Визначено, що соціокультурне середовище – це система, що включає в себе різні елементи: матеріальні та духовні цінності, традиції, норми, інституції. Проаналізовано низку соціокультурних процесів в контексті динамічного та багатогранного феномену, які залежить від комплексу факторів. Управління системою освіти дає змогу транслювати культурні цінності, формувати особистість, сприяти соціальній мобільності та розвитку суспільства. Для того, щоб освіта могла ефективно виконувати свою роль, необхідно постійно оновлювати зміст та методи освіти, забезпечити доступність якісної освіти для всіх людей, усунути бар'єри, які заважають людям отримати якісну освіту. У статті представлена структура управління розвитком соціокультурним середовищем, визначені та візуалізовані механізми управління соціокультурним середовищем. Перспективним у цьому напрямі є підвищення ролі громадянського суспільства, всебічне залучення громадян до прийняття соціально важливих рішень, розвиток підтримка самоорганізації та місцевого самоврядування, застосування цифрових технологій у розвитку громади, створення нових форм соціальної комунікації, розвиток міжкультурного діалогу. Розглянуті актуальні проблеми, які супроводжують реалізацію вищезазначених механізмів. Запропоновані перспективи розвитку системи освіти в Україні як чинника соціокультурного середовища.

Ключові слова: публічне управління, освіта, соціокультурне середовище, розвиток, інновації, механізми управління, громадська діяльність, культура.

Summary. The article identifies leading issues of managing the development of the socio-cultural environment in modern conditions due to the influence of the educational system as a platform for the formation of common values. The current stage of the development of Ukrainian society is marked by profound transformations that require a new approach to managing the socio-cultural environment. Education, as one of the most important mechanisms of this management, is gaining special relevance. To achieve the goal of the research, the method of theoretical analysis and generalization, systematization, and comparative method was used. A retrospective analysis of changes in the system of views on the formation of the sociocultural environment through ethnological research was carried out. It was determined that the sociocultural environment is a system that includes various elements: material and spiritual values, traditions, norms, institutions. A number of sociocultural

processes are analyzed in the context of a dynamic and multifaceted phenomenon that depends on a complex of factors. Management of the education system makes it possible to broadcast cultural values, shape personality, promote social mobility and development of society. In order for education to effectively fulfill its role, it is necessary to constantly update the content and methods of education, to ensure the availability of quality education for all people, to remove barriers that prevent people from receiving quality education. The article presents the structure of managing the development of the sociocultural environment, identified and visualized the mechanisms of managing the sociocultural environment. It is promising in this direction to increase the role of civil society, comprehensive involvement of citizens in making socially important decisions, development of support for self-organization and local self-government, use of digital technologies in community development, creation of new forms of social communication, development of intercultural dialogue. Current problems accompanying the implementation of the above-mentioned mechanisms are considered. Proposed prospects for the development of the education system in Ukraine as a factor of the socio-cultural environment.

Key words: *public administration, education, socio-cultural environment, development, innovations, management mechanisms, public activity, culture*

Вступ. Сучасний етап розвитку українського суспільства знаменується глибокими трансформаціями, зумовленими складним соціально-економічним становищем, викликами воєнного стану та загальними процесами євроінтеграції. Ця інтеграція, що охоплює як економічну, так і політичну сферу, веде до формування спільного європейського соціокультурного простору. У цій новій реальності одне з ключових місць посідає питання управління розвитком соціокультурного середовища та визначення місця освіти у цих процесах. Питання управління розвитком соціокультурного середовища стає нагальною потребою, адже освітня система виступає не лише як середовище для здобуття знань, але й як платформа для формування цінностей, особистісного розвитку та самореалізації. Актуальність цього питання підкреслюється тим, що воно стосується не лише сфери освіти, а й загалом розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Етнографічне підґрунтя вивчення особливостей розвитку соціокультурного середовища було здійснено у працях А. Бастіона ще у XIX столітті. У межах цього дослідження задекларовано, що розвиток кожного народу відбувається у власному соціокультурному просторі, цей процес є самоорганізованим та при наявності зовнішніх контактів, кожен з етносів збагачує власну культуру та ідентичну спадщину. У роботах видатного антропогеографа Ф. Ратцеля, як активного представника дифузійністського напрямку етнології, зазначені провідні позиції географічного детермінізму, беззаперечного впливу природного середовища на поширення культурної спадщини. Одним із засновників позицій структуралізму А. Радкліффом-Брауном було визначено сутність соціокультурного середовища через особливості біосоціальних особливостей людства та їхнього соціального життя [4, с. 55]. Соціокультурне середовище, за тлумаченням А. Растрігіної, визначається як складна, відкрита та саморозвинена система, в якій відбувається функціонування та розвиток особистості, через прямий та опосередкований вплив різних форм суспільного, державного, інституційного устроїв [6, с. 87]. С. Кондратюк та О. Чиханцова здійснюють огляд сутності та структури соціокультурного середовища через поняття життєстійкості суспільства, готовності вирішувати глобальні і локальні завдання, поєднувати особисті інтереси з інтересами суспільства, адаптуватися до змін [2, с. 19].

Метою статті є визначення ролі та місця системи освіти у процесі управління розвитком соціокультурного середовища у різноманітності чинників та проявів.

Виклад основного матеріалу. Соціокультурне середовище і особистість постійно знаходяться у безперервній взаємодії, адже середовище впливає на становлення і розвиток особистості, а безпосередньо особистість, перманентно діє в соціальному середовищі, беручи участь у діяльності різноманітних спільнот. Прояви соціалізації залежать від зовнішніх умов, а саме геокультурних чинників, етнографічних, ментальних, духовних, освітніх, тощо.

В умовах розвитку підходів соціологічної науки, слід зазначити загальноприйняте визначення, яке найчастіше використовуються у цій лакуні, а саме: сукупності норм, законів та правил зовнішнього соціального світу, які впливають як на окрему особистість так і суспільство в цілому. У загальнонауковій методології системного підходу розвиток соціокультурного середовища відбувається в умовах синергетичного підходу, ґрунтуючись на засадах саморегуляції, самоорганізації, саморозвитку, застосовуючи недетерміновану ієрархію, гнучкість, активізацію зовнішнього впливу [6, с. 86]. Людське життя розгортається в динамічному середовищі, що складається з природних та соціальних компонентів. Цей комплексний простір не просто оточує особистість, він виступає як необхідна умова її формування та розвитку. Розвиток соціокультурного середовища відбувається через набуття соціальних зв'язків у процесі спілкування та взаємодії з оточенням, особистість засвоює соціальний досвід людства. Ці процеси формують систему цінностей, переконань та моделей поведінки. Соціальна активність стає рушійною силою саморозвитку та самореалізації [3, с. 78]. Формування свідомості та духовного світу людини формуються під впливом устрою життя та соціального середовища. При взаємодії з оточенням на особистість впливають не тільки конкретні постаті, але й явища та речі, що її оточують. Ця взаємодія розширює світогляд, формує критичне мислення та креативність. Середовище не просто детермінує розвиток особистості, воно дає їй можливість для саморозвитку та самореалізації. Свідоме ставлення до впливів середовища та активна життєва позиція стають ключем до успішного становлення особистості. Соціокультурне середовище – це система, що включає в себе різні елементи: матеріальні та духовні цінності, традиції, норми, інституції [1, с. 22]. Ця система впливає на розвиток особистості не лише безпосередньо, але й опосередковано, визначаючи характер та спрямованість виховання. Державна, суспільна, родинна, інституційна та неформальна освіта формуються також під впливом соціокультурного середовища. Тобто ми спостерігаємо дихотомічні зв'язки, які формують подальші трансформації щодо виникнення нових освітніх тенденцій розвитку, оновленні методів та підходів навчання, застосуванні інновацій. Сучасні риси соціокультурного розвитку України визначаються системою взаємопов'язаних чинників, що впливали на його формування. Ідентифікування цих чинників та вимірювання впливу кожного з них на ті чи інші сторони життєдіяльності суспільства є важливою умовою у процесі побудови системи управління соціокультурним розвитком населення регіону, визначаючи загальні особливості поведінки, ціннісні орієнтири, традиції, ментальність, систему поглядів [2, с. 17]. У результаті впливу усіх факторів формується неповторне, автентичне та унікальне соціокультурне середовище з притаманними самобутніми рисами системи освіти, що здатні гнучко корелюватися у залежності від просторових та часових умов. Пофакторний аналіз соціокультурного середовища визначає систему освіти як ключовий чинник у вирішенні дуальних проблем взаємодії соціальної та духовної частини суспільства, адже однакові чинники можуть абсолютно по-різному впливати на кожен з елементів, протиставлятися один одному. Саме тому, аналізуючи розвиток соціокультурного середовища важливо завжди детально розглядати усі окремі елементи та їх співвідношення. Визначення окремих факторів як рушійної сили у розвитку підсистем, зокрема у соціокультурному середовищі дають змогу оцінити унікальність, різноманітність, специфічність рис. Усі фактори, які впливають на розвиток соціокультурного середовища можна розділити на дві категорії: об'єктивні та суб'єктивні. До факторів-умов (об'єктивних) ми відносимо географічне положення, особливості природних умов та розвиток ландшафтів, економічні, соціальні, демографічні. Таким чином, роль освіти, як фактора розвитку, соціокультурного середовища відноситься до об'єктивних факторів-умов. До низки суб'єктивних чинників відносяться соціально-психологічні аспекти поведінки соціальних груп [4, с. 84]. Ці фактори також будуть, хоч і опосередковано, але впливати на загальнодинамічні зміни, які відбуваються у системі

освіти. Формування і функціонування соціокультурного середовища відбувається одночасно та мікро, мезо- та макрорівнях одночасно. Нестримний плін часу несе з собою не лише календарні зміни, але й глибинні суспільні трансформації, які, немов вир, захоплюють у свої обійми й соціокультурні риси. Цей динамічний процес веде до деформації усталених ціннісно-орієнтувальних установок, трансформуючи поведінкові патерни населення. Соціокультурні процеси – це динамічний та багатогранний феномен, який залежить від комплексу факторів. Їх можна поділити на три групи: фактори формування, фактори функціонування та фактори розвитку. Фактори формування дають життя культурним архетипам та формують соціальні риси населення певної території. Фактори функціонування забезпечують баланс та стабільність соціокультурних систем, зберігаючи їх унікальні риси. Фактори розвитку ж забезпечують адаптацію цих систем до мінливих умов, визначаючи напрямки трансформації соціокультурних процесів на регіональному чи національному рівні (рис. 1).

Гостра потреба у докорінних змінах, що наразі відчутна в територіальних громадах, зумовила пошук нових векторів та методів для подолання комплексу соціальних і культурних проблем. Актуальним наразі стає інноваційний перегляд концепцій соціокультурного розвитку громади та механізмів його управління, у зв'язку із зростаючим запитом суспільства на якісні соціальні послуги. Важливість даної проблеми підкреслюється також гострим протиріччям між зростаючою роллю процесів децентралізації та подекуди його недостатньою адаптованістю до сучасних соціально-економічних, культурних, ідеологічних умов, а також проблем конкретної територіальної громади. Глибокі зміни, що зачепили систему політичного устрою, економічні та правові аспекти життя суспільства за останні роки, підкреслили значущість соціальної

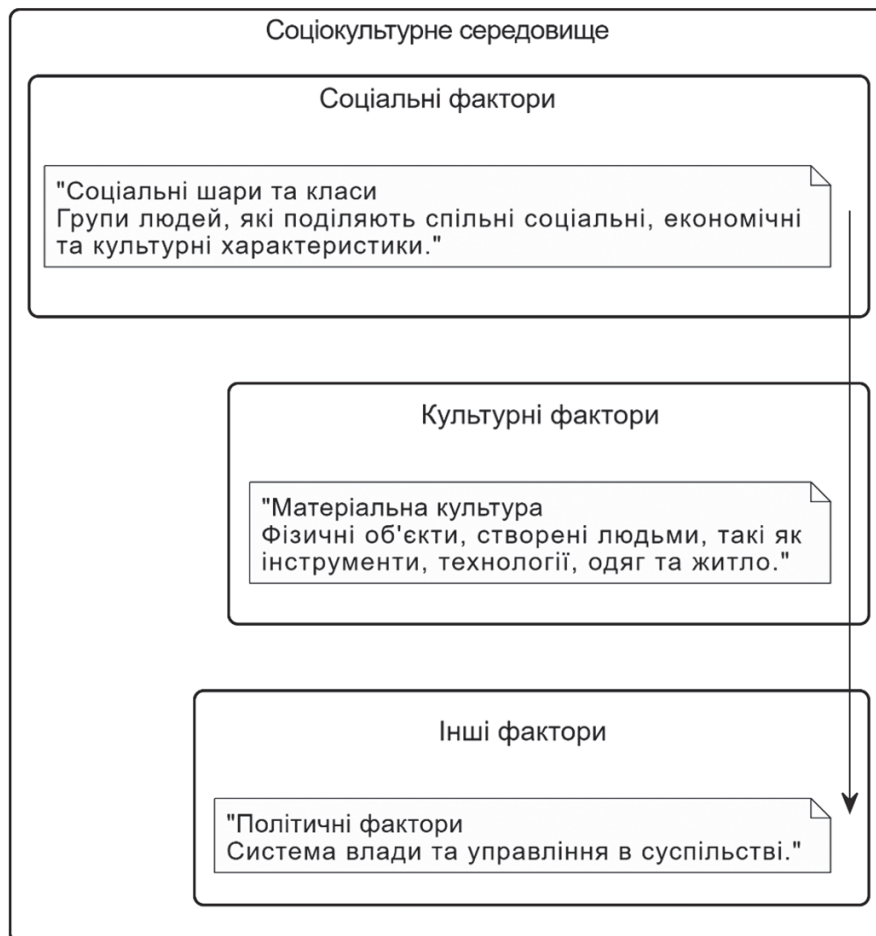

Рис. 1 Структура управління розвитком соціокультурного середовища
Джерело: складено автором на основі [1, с. 21; 2, с. 18, 5, с. 15]

стабільності. Ця стабільність залежить від складної структури та організації суспільства, де будь-які трансформації у взаємодії різних верств та груп, у рівнях та формах нерівності, у виборі прагнень, цілей та пріоритетів одразу ж позначаються на його загальному стані [3, с. 83].

Подолання цих протиріч потребує консолідації зусиль усіх верств суспільства. Необхідна тісна економічна, соціально-політична, духовно-інформаційна взаємодія всіх складових соціокультурного середовища. Адже саме в цьому просторі формується, розвивається та вдосконалюється особистість, розкривається її активна сутність, відбувається взаємодія з навколишнім світом.

Концепції соціокультурного середовища може стати теоретичним підґрунтям і одночасно практичним орієнтиром у розвитку держави в цілому. До механізмів управління соціокультурним розвитком середовища слід віднести: державне регулювання (в частині ініціювання, розробки, імплементації законів та нормативно-правових актів), фінансово-економічні механізми (підтримка та розвиток освітніх та культурних процесів та інституцій), активізація громадських активностей шляхом підсилення роботи некомерційних організацій, волонтерських рухів, здійснення освітніх та культурних проєктів щодо формування громадської думки). Низка актуальних проблем супроводжують процеси реалізації вищезазначених механізмів, зокрема процеси глобалізації та освітньо-культурної уніфікації, зростання соціальної нерівності, формування культурних розривів, поширення дезінформації, фейкових новин [5, с. 15]. Управління соціокультурним середовищем – це складний та багатогранний процес, який потребує постійного вдосконалення (рис.2). Важливо знаходити баланс між державним регулюванням, громадською діяльністю та індивідуальною активністю. Перспективним у цьому напрямі є підвищення ролі громадянського суспільства, всебічне залучення громадян до прийняття соціально важливих рішень, розвиток підтримка самоорганізації та місцевого самоврядування, застосування цифрових технологій у розвитку громади, створення нових форм соціальної комунікації, розвиток міжкультурного діалогу.

Освіта – це потужний інструмент, який може змінити світ на краще. Інвестуючи в освіту, ми інвестуємо в майбутнє нашого суспільства. Від якості освіти залежить, з якими знаннями, світоглядом і громадянськими принципами увійде до нового інформаційного суспільства молоде покоління. Тому логічним є вивчення питання управління соціокультурним розвитком через систему освіти, адже вона є рушієм змін, транслятором знань та цінностей, а також платформою для розвитку особистості [8, с. 280]. Можна сказати що освіта це процес, за допомогою якого суспільство через заклади освіти цілеспрямовано передає свою культурну спадщину — накопичене знання, цінності та навички від одного покоління — іншому. Управління системою освіти дає змогу транслювати культурні цінності, які є пріоритетними для українського суспільства, дають можливість молодому поколінню ознайомитися з багатомілітирною історією та культурою свого народу. Публічне управління відіграє ключову роль у розвитку освіти: ефективно розподіляючи ресурси, воно гарантує доступ до якісної освіти для всіх дітей; підтримуючи інновації та реформи, воно стимулює модернізацію освітньої системи; забезпечуючи підзвітність та прозорість, воно робить освіту більш демократичною та підконтрольною суспільству.

Освітній процес спрямований на розвиток інтелектуальних, творчих та практичних здібностей особистості створюють передумови для подальшої успішної самореалізації, формуванню критичного мислення, відповідальності, толерантності та інших важливих особистих якостей. Таким чином, слід зазначити, що розвиток освіти є ключовим фактором розвитку соціокультурного середовища, економічного зростання та упровадження інновацій [7, с. 45].

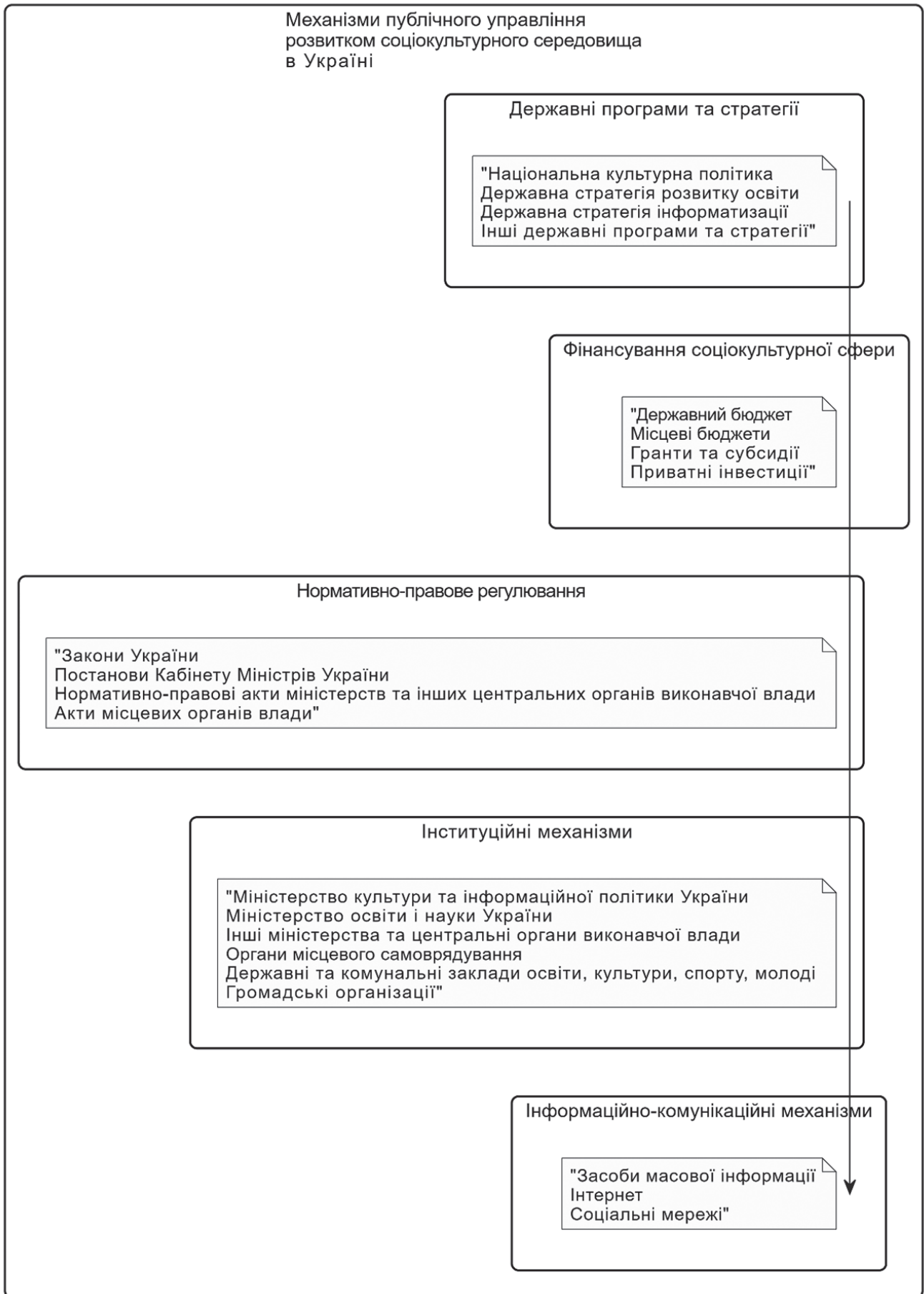

Рис. 2 Механізми управління розвитком соціокультурного середовища
Джерело: складено автором на основі [1, с.21; 2, с. 18,5, с. 15]

Висновки. У результаті дослідження було визначено, що освіта є одним із найважливіших механізмів управління та впливу на формування соціокультурного середовища. Роль освіти у формуванні соціокультурного середовища полягає у трансляції культурних цінностей, формуванні особистості, соціальної мобільності та розвитку суспільства в цілому. Для того, щоб освіта могла ефективно виконувати свою роль у формуванні соціокультурного середовища, необхідно постійно оновлювати зміст та методи освіти: враховуючи нагальні суспільні потреби, а саме: забезпечити доступність якісної освіти для всіх людей, усунути бар'єри, які заважають людям отримати якісну освіту, незалежно від їхнього соціального походження, економічного стану та місця проживання, продовжити дослідження та впровадження нових методів навчання та виховання. Визначено, що управління соціокультурним середовищем є складним та багатограним процесом, який потребує постійного вдосконалення у питанні пошуку балансу між державним регулюванням, громадською діяльністю та індивідуальною активністю. Перспективним у цьому напрямі є підвищення ролі громадянського суспільства, всебічного залучення громадян до прийняття соціально важливих рішень, розвиток підтримка самоорганізації та місцевого самоврядування, застосування цифрових технологій у розвитку громади, створення нових форм соціальної комунікації, розвитку міжкультурного діалогу. Дослідження не охоплює всі аспекти управління розвитком соціокультурного середовища через систему освіти. Деякі висновки та рекомендації можуть мати дискусійний характер. Напрямки подальших досліджень полягають у подальшому вивченні особливостей управління розвитком соціокультурного середовища в різних регіонах України, вивченні впливу нових інформаційних технологій на систему освіти та її роль у формуванні соціокультурного середовища, розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи освіти в Україні з метою ефективного управління розвитком соціокультурного середовища.

Список використаних джерел

1. Дем'янюк М.Б. Соціокультурні засади освітнього середовища вищого навчального закладу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 20. С. 21–24.
2. Камінська В. В. Соціокультурне середовище регіону як фактор розвитку загальнокультурної компетентності педагогів. *Педагогічний пошук*. 2017. Вип. 4. С. 17–20.
3. Кондратюк С. Життєстійкість як ресурс подолання життєвих труднощів в умовах війни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління психології права*. 2022. Вип.1. С. 78–83.
4. Кафарський В.І., Савчук Б.П. Етнологія. Підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 432 с.
5. Мареніченко В.В., Рибкіна С.О. Механізми розвитку науково-технічного потенціалу України в умовах європейсько-інтеграційних та міграційних процесів. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. Вип. 1 (1). С. 15–19.
6. Растрігіна А. М. Соціокультурне середовище як фактор актуалізації ідей педагогіки свободи. *Наукові записки: серія «Педагогічні науки»*. 2012. Вип. 102. С. 86–90.
7. Сиченко В.В., Рибкіна С.О., Соколова Е.Т. Управління інноваційною діяльністю в системі вищої освіти. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2021, №1 (1). С. 45–49.
8. Тюльпа Т.М. Теоретичні підходи до формування соціокультурного середовища вищого педагогічного навчального закладу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2014. Вип.122. С. 280–283.

References

1. Dem'janjuk, M.B. (2017) Sociokulturni zasady osvitnjogho seredovyshha vyshhogo navchaljnogho zakladu [Socio-cultural principles of the educational environment of a higher educational institution]. *Aktualjni problemy filosofiji ta sociologiji. Current issues of philosophy and sociology*. 20, 21–24 [in Ukrainian].

2. Kaminska V. V. (2017) Sotsiokulturne seredovyshe rehionu yak faktor rozvytku zahalnokulturnoi kompetentnosti pedahohiv [The socio-cultural environment of the region as a factor in the development of general cultural competence of teachers]. *Pedahohichnyi poshuk*. 4. 17–20 [in Ukrainian].
3. Kondratiuk S. (2022) Zhyttiistiikist yak resurs podolannia zhyttievkykh trudnoshchiv v umovakh viiny [Vitality as a resource for overcoming life's difficulties in war conditions]. *Dniprovskiyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia psykholohii prava*. 1. 78–83 [in Ukrainian].
4. Kafarskyi V.I., Savchuk B.P. (2006) Etnolohiia. Pidruchnyk [Ethnology. Textbook]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. 432 p. [in Ukrainian].
5. Marenychenko, V.V. Rybkina, S.O. (2023). Mekhanizmy rozvytku naukovo-tekhnichnoho potentsialu Ukrainy v umovakh yevropeiskointehratsiinykh ta mihratsiinykh protsesiv [Mechanisms of development of the scientific and technical potential of Ukraine in the conditions of European integration and migration processes]. *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity. Seriya: Publichne upravlinnia ta administruvannia*. 1 (1). 15–19. [in Ukrainian].
6. Rastryhina A. M. (2012) Sotsiokulturne seredovyshe yak faktor aktualizatsii idei pedahohiky svobody [Sociocultural environment as a factor of actualization of the ideas of pedagogy of freedom]. *Naukovi zapysky: seriya «Pedahohichni nauky»*. 102. 86–90 [in Ukrainian].
7. Sychenko, V.V. Rybkina, S.O. Sokolova E.T. (2021) Upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu v systemi vyshchoi osvity [Management of innovative activities in the system of higher education.]. *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity. Seriya: Publichne upravlinnia ta administruvannia*. 1 (1), 45–49 [in Ukrainian].
8. Tjuljpa, T.M. (2014). Teoretychni pidkhody do formuvannja sociokuljturnogho seredovyssha vyshhogho pedaghoghichnogho navchaljnogho zakladu [Theoretical approaches to the formation of the sociocultural environment of a higher pedagogical educational institution]. *Visnyk Chernihivskogho nacionaljnogho pedaghoghichnogho universytetu. Serija: Pedaghoghichni nauky – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, 122, 280–283 [in Ukrainian].